

Universitetet
i Stavanger

Mohn, K. (2006) *Hva er det med økonomene?. Nytt Norsk Tidsskrift* 23(3), pp. 268-275

Lenke til publisert versjon:

http://www.idunn.no/nnt/2006/03/hva_er_det_med_ekonomene

(Det kan være restriksjoner på tilgang)

UiS Brage

<http://brage.bibsys.no/uis/>

Denne artikkelen er gjort tilgjengelig i henhold til utgivers retningslinjer.

Det er forfatterens siste upubliserte versjon av artikkelen etter fagfelleevaluering, såkalt postprint.

Dersom du skal sitere artikkelen anbefales det å bruke den publiserte versjonen

Hva er det med økonomene?

Av Klaus Mohn

Økonomiske overlegninger har preget tankesett og dagligliv for mennesker i uminnelige tider. Refleksjoner om produktivitet, nytte og velferd, arbeidsdeling og handel har alltid vært viktige faktorer for menneskers tilpasning i forhold til sine omgivelser. Men som akademisk disiplin er økonomifaget av langt nyere dato. Med en framvekst som startet så sent som på 1700-tallet, må økonomi karakteriseres som en ung vitenskap.¹ Det nye ved datidens tankesett var at det vi i dag kjenner som økonomiske aktiviteter – f.eks. produksjon, distribusjon og handel – skulle være styrt av nærmest lovmessige sammenhenger for sosial atferd. Slike tanker er representative for Adam Smiths toneangivende arbeid, med introduksjonen av «en usynlig hånd» som den regulerende mekanismen bak all økonomisk atferd.² Kursen var satt for utviklingen av en ny, stringent vitenskap for analyser av sosiale fenomener.

Mot midten av 1800-tallet bidro John Stuart Mill til å skille økonomi fra andre samfunnsvitenskapelige fagretninger ved å foreslå at økonomifaget i hovedsak burde beskjeftige seg med forhold som var knyttet til menneskenes streben etter inntekter og rikdom.³ Mill antok (a priori) at maksimering av eget inntekts- og formuespotensial var et styrende premiss for menneskers atferd. Her ligger noe av det vitenskapsteoretiske grunnlaget for økonomenes tendens til å (over-)fokusere på den delen av menneskelig atferd som lar seg omsette og måle i penger.⁴ Men Mill unnlot å underbygge dette gjennom en eksplisitt teori for rasjonelle valg. Slike teorier fikk vi antydning først gjennom bidragene fra de tidligste neoklassiske økonomene i siste halvdel av 1800-tallet.

En gjennomgripende videreutvikling av økonomifaget fant sted i mellomkrigstiden. Teorien om rasjonelle valg ble formalisert ved introduksjon av transitive preferanser og nyttefunksjoner. Vi fikk nyttemaksimerende produsenter og konsumenter, og valg mellom ulike alternativer ble knyttet opp mot grensekostnad og grensenytte. Disse nyvinningene la i sin tur grunnlag for moderne mikroøkonomisk teori. Med et revidert teoretisk fundament, ble det på 1930-tallet også gjort store framskritt i utviklingen av makroøkonomisk teori, konjunkturanalyse og økonomisk politikk – og ikke minst økonometri.⁵

Med utgangspunkt i teorigrunnlaget fra 1930-tallet har utviklingen av økonomi som akademisk disiplin skutt fart i mange retninger i etterkrigstiden.⁶ Resultatet er i dag et stort antall fagretninger og skoler.⁷ Noen eksempler er makroøkonomi, mikroøkonomi, likevektsteori og ulikevektsteori. De ulike hovedretningene har mange forgreininger, som tar for seg tema og problemstillinger innenfor f.eks. økonomisk vekst, finansmarkeder, sysselsetting, naturressurser, offentlig økonomi, internasjonal handel osv. Makro-økonomer får merkelapper som keynesianere, monetarister eller «real business cycle»-økonomer. Enkelte spesielt tradisjonsrike retninger klassifiseres som ortodoks økonomi, og har igjen gitt næring til nyere retninger som agentteori, Chicago-skolen og «public choice»-teori. Samtidig utfordres hovedretningene stadig av alternative innfallsvinkler og skoler. Et seiglivet eksempel er den østerrikske skolen, som tradisjonelt har vært spesielt opptatt av uforutsigbarhet, risiko og usikkerhet – og som er kritisk både til likevektsbegrepet og til verdien av matematisk modellering. Politiske grupperinger søker mer eller mindre oppportunt støtte i passende deler av dette mangfoldet av fagretninger, selv om ikke alle politiske grupperinger har sin egen økonomiske skole – som f.eks. marxistisk økonomi, eller feministisk økonomi. Økonomifaget i dag er i sannhet en variert geskjeft.⁸

Forskere innenfor økonomi analyserer i dag et bredt utvalg av spørsmål og problemstillinger som har betydning for enkeltmenneskets hverdag, med implikasjoner for økonomisk politikk, regulering og lovgivning, velferd og samfunnsutvikling. Økonomer tilnærmer seg problemstillingene og analyserer individuell og sosial atferd på en annerledes måte enn andre samfunnsvitenskaper. Dette inviterer også til diskusjon om utvikling og anvendelser av metoder innenfor økonomifaget.

Store ambisjoner på fagets vegne

Økonomi er en vitenskap med store ambisjoner, og har i større grad enn andre samfunnsvitenskapelige disipliner aspirert mot et metodeapparat som kan rettferdiggjøre en rolle på linje med naturvitenskapene – til tross for at det empiriske fundamentet for økonomifaget er mer vaklevorent. Påaktede teorier i økonomi er så godt som alltid formalisert gjennom avanserte matematiske modeller. Mange forskningsartikler er fulle av aksiomer, lover, teorem, lemma – og matematiske bevis. Økonomi er den eneste av samfunnsvitenskapene som kan skryte på seg en nobelpris, og forskere i økonomi gjør utstrakt bruk av kjølige, kvantitative metoder for å beskrive og analysere menneskers atferd og sosial interaksjon. Samtidig foreskriver vitenskapsteorien at naturvitenskapelige metoder ikke uten videre kan anvendes for å studere økonomisk atferd, simpelthen fordi dette innebærer at man overser de fundamentale forskjellene mellom ulike akademiske disipliner. Dette er en klassisk kritikk av positivismen og enhetsvitenskapen med røtter i en flere hundreårs lang positivismestrid i Europa. Jon Elster er et eksempel fra nyere tid når han argumenterer for at økonomi faller innenfor de humanistiske akademiske disiplinene, mens matematikk og fysikk hører til naturvitenskapene.⁹ Elster argumenterer videre for at intensjonsforklaringer er unike for samfunnsvitenskapene, og at slike årsaksforklaringer forutsetter et annet sett av metoder enn det som brukes i naturvitenskapene. Denne kritikken er rimelig treffsikker, ettersom teoretiske og empiriske studier i økonomi i utstrakt grad forklarer sosiale fenomener gjennom et deterministisk metodeapparat fra naturvitenskapene.

De som stiller spørsmål ved konklusjonene fra økonomiske analyser, blir ofte møtt med referanser til uforståelig matematikk og modeller,¹⁰ i verste fall kombinert med arroganse. Framtredende økonomer har med ujevne mellomrom advart mot slike tendenser. Da Fredrik von Hayek ble tildelt nobelprisen i økonomi i 1974, benyttet han nobeltalen sin («The pretence of knowledge») til å advare mot farene ved overdrevne forestillinger om metodemessig uovertruffenhet i akademiske analyser av sosiale sammenhenger.¹¹ Selv i dag er det mange vanlige mennesker som vil mene at talsmenn for økonomifaget framstår som arrogante, og at de barrikaderer seg bak høye faglige murer. I en statusoversikt for økonomi- og ledelsesfag, gir Ghoshal til kjenne et svært kritisk syn på hvordan økonomiens utvikling som vitenskap har gitt opphav til ledelseskulturer vi i dag tar avstand fra.¹²

Den anerkjente mikroøkonomen Hal Varian argumenterer for at for mange vitenskaps-teoretikere har gått glipp av det aller viktigste kjennetegnet ved økonomi som vitenskap.¹³

Det spesielle ved økonomifaget er målsetningen om å drive fram anbefalinger og beslutningsstøtte som skal gi bedre liv for brede lag av befolkningen. Ikke dårlig for en vitenskap! Det blir dermed problematisk å sammenligne økonomi med fysikk. Fra naturvitenskapene er medisin sannsynligvis en bedre parallell – eller tannlegevitenskap, som John M. Keynes en gang hevdet var en passende sammenligning. Metodeforskere innenfor økonomi har også vært opptatt av hvordan økonomiske teorier og modeller kan evalueres. Milton Friedman har kanskje produsert det mest berømte synet på dette spørsmålet: «Den

eneste relevante testen av en hypotese er sammenligning av prediksjon med erfaring». ¹⁴ Dette er et kontroversielt synspunkt, ettersom det innebærer at forutsetninger og teoretisk utgangspunkt ikke spiller så stor rolle – og heller ikke teoriens evne til å forklare de sosiale prosessene som er i sving. Det eneste som betyr noe er hvor nøyaktig modellene våre kan forutsi mønstrene vi observerer fra virkeligheten. Blant økonomer i dag er den generelle oppfatningen mer nyansert, og det legges betydelig vekt også på forståelse og forklaring av mekanismene i det økonomiske og sosiale samspillet man studerer

Økonomifaget har en stor appetitt på nye problemstillinger. Et mangfold av problemstillinger blir i dag analysert ved hjelp av økonomifaglige metoder. Blant de tilsynelatende mer kuriøse valgene av tema for nyere forskningsbidrag i økonomi, finner vi det sosiale samspillet innen familien, økonomi og religion, verdien av et liv, økonomiske implikasjoner av selvmordsforsøk, sammenhenger mellom penger, sex og velvære, alkoholmisbruk og selvmordstendenser blant ungdom og rasisme i økonomisk forskning. ¹⁵

Som eksemplene illustrerer, balanserer økonomer ofte på en knivsegg nær fagområdets yttergrense. På den andre siden av denne grensen finner vi ofte arenaer for politisk debatt og beslutningsprosesser. Et eksempel fra vår egen samtid gjelder forvaltningsstrategien for Statens pensjonsfond – Utland (tidligere Statens petroleumsfond), som siden etableringen for ti år siden har vært under kritikk for manglende etiske retningslinjer. Det viktigste motargumentet mot etiske retningslinjer var lenge at de var kompliserende – og kostbare. Man måtte gi slipp på litt av avkastningen dersom den etiske standarden for investeringene skulle heves. Å kaste lys over sammenhengen mellom kostnader og etiske ambisjoner, er utvilsomt en viktig opp-gave. Spørsmålet er imidlertid om økonomisk lønnsomhet er det eneste relevante kriteriet når det gjelder hvilke etiske standarder som skal legges til grunn for plasseringen av oljeformuen.

Internasjonale politiske strømninger gjennom de siste ti årene har gitt kritikerne vind i seilene. Samtidig har private verdipapirfond gått foran i utviklingen av kapitalforvaltning med etiske hensyn, både i Norge og internasjonalt. I løpet av de aller siste årene er også kursen justert for Statens pensjonsfond – Utland. Etiske retningslinjer i tråd med Graver-utvalgets innstilling ble innført i desember 2004, og det foregår i dag en løpende vurdering av investeringer i enkeltsekskaper, med Etikkrådet som sentralt råd-givende organ. ¹⁶

Objektivitet og retorikk

Private beslutningstakere, byråkrater og politikere lytter ofte til økonomiske forskere og analytikere for rådgivning og beslutningsstøtte. For å balansere risikoen i en investeringsportefølje mot forventet avkastning, kan en investor benytte økonomisk teori for å lage en investeringsstrategi. På tilsvarende måte vil gjerne politikere støtte seg på resultater fra makroøkonomisk forskning for å tilpasse finans- og pengepolitikken. Et kritisk spørsmål blir derfor om de aktuelle analysene er balanserte, og upåvirket av samfunnsmessige verdier, normer, sosiale strukturer og ideologier – i tillegg til forskerens personlige interesser og skjønn. Innenfor økonomi opereres det med et skille mellom positiv og normativ økonomi. *Positiv* økonomi beskjeftiger seg med mest mulig objektive beskrivelser og analyser av økonomisk atferd, mens *normativ* økonomi er mer opptatt av hvordan økonomien burde fungere.

Det er i dag mange grupper av økonomer som gjør sin stemme gjeldende. Blant disse er det kanskje analyser fra rendyrkede akademiske miljøer som med størst troverdighet kan framstå

som objektive og balanserte innlegg i samfunnsdebatten. Ved første øyekast vil nærmest ethvert seriøst, moderne økonomisk forskningsarbeid framstå som nøytralt og uhildet. Det typiske vil være at problemstillingene presenteres med god avstand. Vi får en bakgrunn og en motivasjon for hvorfor temaet bør påkalle interesse. Arbeidet plasseres vanligvis i litteraturen på området gjennom en oversikt over tidligere relevant forskning. Deretter følger ofte en teoretisk utlegning av problemstillingen som skal analyseres, gjerne i form av en matematisk modell. Empiriske analyser vil ofte tallfeste de teoretiske sammenhengene ved hjelp av statistiske metoder og et datasett fra virkeligheten. Resultatene presenteres i regelen som objektive fakta basert på et datasett som er allment tilgjengelig.

Er denne type egenskaper ved økonomiske analyser tilstrekkelige for å sikre balanse og objektivitet? Svaret er mest sannsynlig nei. Blant kritikerne av den positivistiske tilnærmingen til kunnskapsakkumulasjon, finner vi flere velkjente filosofer som vil være enig. Rendyrket positivism er i dag heller ikke vanlig innenfor samfunnsvitenskapene, etter vedvarende utfordringer fra flere hold. En klassisk innvending knytter seg til forskerens dobbeltrolle som observatør og deltaker i samspelet som studeres. I tillegg begrenses mulighetene for generalisering av stadig variasjon i sosial kontekst og bakgrunn. Sist, men ikke minst, gjør forskerens egen sosiale posisjon og verdiorientering at objektivitet i seg selv blir problematisk når det gjelder studier av mellommenneskelige strukturer.

En ytterliggående kritiker av positivismen fra nyere tid er Paul Feyerabend,¹⁷ som simpelthen avviser en særstilling for vitenskapelig kunnskap. Nærmere bestemt mener Feyerabend at det ikke finnes troverdige metoder som kan gi vitenskapelig kunnskap en høyere status enn andre typer kunnskap. «Alt går an» («Anything goes»), ble slagordet som fortsatt oppsummerer hovedinnholdet i Feyerabends anarkistiske vitenskaps-teori. Feyerabend understreket at vitenskapen til enhver tid står i tett kontakt med mennesker, og at akkumulasjon av kunnskap derfor ikke kan ses i isolasjon fra en sosial kontekst. Spissformulert betyr dette at enhver vitenskap er en sosial konstruksjon.

De nokså radikale ideene til Deirdre McCloskey betraktes av mange som en videre-føring av Feyerabends vitenskapsteoretiske ideer.¹⁸ McCloskey tar til orde for at vitenskapenes framskritt og innflytelse i all hovedsak handler om retorikk. Hennes generelle syn er at kriteriene for gjennomslag simpelthen er de kriteriene som aksepteres av det faglige fellesskapet. Dette er verken mer eller mind-re enn det som gjelder for mer generelle former for konversasjon og dialog, selv om tilnærmingen til kommunikasjon mellom mennesker her må betraktes som noe kynisk.¹⁹ Dersom man skal forstå hverandre, hjelper det uansett at man snakker samme språk. Hensiktsmessig tilpasning av innhold og budskap får dermed en viktig egenverdi, også for økonomiske analyser. «Form» vil i så fall ha betydning for hva slags kunnskap som vinner fram og blir videreført («Surface is substance»). Økonomer i konsulentbransjen har kanskje forstått dette bedre enn akademikerne. Akademiske økonomer er da også ofte lett hoderystende overfor balansen mellom form og innhold i det som presenteres fra konsulenter og analytikere i privat næringsliv. Samtidig konkurrerer konsulentene effektivt med akademiske økonomer om beslutningstakernes oppmerksomhet – med fortrinn som sannsynligvis komplementerer en mer utpreget akademisk tilnærming.

Arjo Klamer gir støtte til McCloskeys ideer og ser svært nyttige anvendelser innenfor økonomi, selv om bildet nyanseres.²⁰ Klamer anerkjenner at retorikk kan være viktig, men at innholdet varierer på tvers av markeder, fagretninger og sosiale grupper. Retorikken i studier av kapitalmarkeder, prestasjoner og lønnsomhet vil for eksempel være annerledes enn i analyser av arbeidsmarkeder, inntektsfordeling og skatt. Skal man vinne innpass i diskusjonen

om norske konjunkturutsikter, er man nærmest hjelpeløs uten god beherskelse av gjeldende metoder og begrepsapparat på området. Et område av økonomien som vedrører de fleste, er dermed forbeholdt de få

Disse innfallsvinklene er kontroversielle i vitenskapelige kretser. Både blant økonomer og andre samfunnsvitere reiser denne kritikken grunnleggende spørsmål rundt objektiviteten i analyse og forskning. Samtidig er idégrunnlaget arbeidet fram av framtrede filosofer som har etterlatt dype spor innenfor vitenskapsteorien. Dermed kan de vanskelig overses.

Mønsterbilder i endring

Ett av de aller mest sentrale spørsmålene for metodestudier i økonomi, dreier seg i dag om den omfattende graden av abstraksjon og idealisering av forholdene som analyseres. Det mest iøynefallende er kanskje det fundamentale premisset om rasjonell atferd blant aktørene i økonomien. Men antagelser om perfekt informasjon, homogene produkter og fullkommen konkurranse er også populære hoggestabber for kritikere.

Økonomiske metoder kritiseres ofte for en smalsporet tilnærming til sosiale og kulturelle fenomener. Spesifikke typer atferd avgrenses til sine spesielle arenaer, og forklares gjennom et begrenset antall forklaringsfaktorer. Resultater og implikasjoner gjelder ofte bare *ceteris paribus*,²¹ eller uten innflytelse fra eksterne faktorer. Blant vitenskaps-filosofene har dette til og med reist spørsmål om fagområdets vitenskapelige fundament. *A priori*-forutsetninger er mye brukt innenfor økonomiske betraktninger,²² gjerne med tilhørende generalisering. John Stuart Mill argumenterte for at induktive metoder har betydelige svakheter i studier av sosiale fenomener, med mange forklaringsfaktorer i samtidig interaksjon.²³ Mill tok derfor til orde for *a priori*-forutsetninger. Mills syn på akkurat dette området av vitenskapelig økonomisk metode overlevde sine kritikere gang på gang, og ble toneangivende for vitenskapelig økonomisk tenkning gjennom mer enn 100 år.

Både induksjon og deduksjon (ut fra *a priori*-aksiomer) har problemer heftet ved seg, og vitenskapsfilosofisk forskning har i store trekk kretset rundt dette dilemmaet siden tidlig på 1600-tallet. Innenfor naturvitenskapene regnes eksemplifiserende teorier som svært kraftfulle, med sin kombinasjon av håndfast empirisk induksjon med like konkret -logisk deduksjon av slutninger gjennom matematisk manipulasjon. For samfunns-vitenskapene hefter det usikkerhet ved det empiriske grunnlaget, sammenhengene som skal forklares er preget av stor kompleksitet, og mekanismene påvirkes av «støy» knyttet både til menneskenatur og samfunnsstruktur. Dette gjør at kravene til eksemplifiserende forklaringsmodeller vanskelig kan innfris for samfunnsvitenskapene, ei heller for økonomifaget. To hovedgrupper av forklaringsmodeller avtegner seg i henhold til Mathiesen.²⁴ Den ene tilnærmingen kombinerer empiri-basert induksjon med intuitiv deduksjon. Disse teoriene legger mest vekt på å gi gode forklaringer av økonomiske sammenhenger og atferd, og spiller en underordnet rolle i moderne økonomisk teori.²⁵ Teorier som har prediksjon som viktigste målsetning har en mer dominerende rolle i økonomifaget, med en tilnærming som kombinerer hypotetisk induksjon med logisk deduksjon.²⁶ I økonomiforskningen gjennom de siste par tiårene kan vi imidlertid observere en viss dreining i dette forholdet mot en noe større vektlegging av teorier av den forklarende typen.

Utgangspunktet for moderne økonomiske analyser er ofte et betinget optimeringsproblem. En produsent, konsument eller investor skal maksimere overskudd, nytte eller avkastning – under et dekkende sett av rammebetingelser. Matematiske sammenhenger for økonomisk atferd

avledes fra økonomisk teori og a priori-forutsetninger. Atferdsrelasjonene testes mot empiriske data ved bruk av statistiske metoder (økonometri). Hoved-modellen for økonomiske analyser leder tankene mot en viktig og grunnleggende diskusjon om metodegrunnlaget for økonomi-faget, knyttet til forutsetningen om rasjonalitet. Ambisjonen i økonomiske analyser er å forklare og forutsi sosiale fenomen som følge av individuelle valg. Ettersom disse valgene er motivert av årsaker, må økonomiske analyser nødvendigvis bygge på antagelser om rasjonalitet blant aktørene som studeres.²⁷ De fleste økonomer erkjenner at enkelte mennesker søker tilfredsstillelse og sjelefred (nytte) gjennom avhold og altruisme. Men denne type preferanser anses som uvanlige og uviktige for økonomien som sådan. Rasjonalitet må dermed kobles med en ubøyelig trang til høyere inntekt og formue for å tiltrekke interesse fra det store flertall av økonomer.

Utviklingen av økonomifaget har ikke vært helt ufølsom overfor denne type kritikk. Gjennom de siste 50 årene har en rekke akademiske arbeider løst på sentrale nøkkelforutsetninger innenfor økonomisk teori. Vi har fått teorier for skjevfordelt informasjon, ufullkommen konkurranse og ulikevekt – f.eks. i arbeidsmarkedet. Framstilling av økonomiske aktører som deltakere av mer eller mindre avanserte spill har løftet fram betydningen av kontekst og rammebetingelser for resultatene av ulike aktørers sosiale samspill. Kritikken mot det økonomiske mennesket («homo oeconomicus») som en rasjonell, optimerende egoist, er også møtt med nye teorier som legger begrensninger på aktørenes kunnskap om omgivelsene de er en del av. Teoretiske modeller for begrenset rasjonalitet har lagt verdifulle nyanser til forklaringene av økonomisk atferd. I tillegg har en del økonomiforskere studert motivasjonsfaktorer som kan supplere et forenklet bilde av økonomiske aktører som selvsentrerte materialister. Teorier som tar hensyn til sosiale beslutningshensyn som rettferdighet, oppofrelse og anseelse, har gitt interessant tilleggssinnsikt i faktorene bak økonomisk atferd. Gaute Torsvik gir en god oversikt over disse temaene i sin kritiske introduksjon til økonomisk teori.²⁸

Teorier for utvidet motivasjon er testet gjennom nyere forskning i eksperimentell økonomi, med tankevekkende resultater når det gjelder standardforutsetningen om økonomiske aktører som rasjonelle, selvsentrerte egoister. Standardeksemplet er det såkalte Ultimatum-spillet, hvor den ene spilleren (serveren) skal foreslå en deling av hundre kroner mellom seg selv og en annen spiller (mottakeren). Dersom mottakeren aksepterer forslaget om deling, blir beløpet delt mellom deltakerne som foreslått. Dersom mottakeren forkaster forslaget, får ingen av spillerne noe som helst. Rasjonelle servere drevet av ren egeninteresse burde dermed tilby en marginal sum (f.eks. en krone) til mottakeren og beholde det aller meste av beløpet for seg selv. Rasjonelle mottakere burde også akseptere selv et urimelig forslag, siden en symbolsk sum er bedre enn ingenting – som er det eneste alternativet. Det som vekker oppsikt, er at slike «hjørneløsninger» er sjeldne utfall i gjentatte eksperimentelle tester med virkelige mennesker. Tilbudene fra serveren er sjelden symbolske, og symbolske tilbud blir enda sjeldnere akseptert. I gjennomsnitt vil serveren høste fordel av sin posisjon, samtidig som hun tar hensyn til mottakeren. 60/40-delinger foreslås ofte, og det samme gjelder 50/50-løsninger. Basert på 75 analyser i 36 forskningsartikler, konkluderer Oosterbeck m.fl. med at serveren i gjennomsnitt tilbyr 40 prosent til mottakeren.²⁹ Den generelle holdningen ser ut til å være at tilfeldige «inntekter» bør fordeles likt mellom de som er involvert. En rekke varianter av dette spillet er arrangert i eksperimentelle forsøk. Resultatene er til dels påfallende og reiser viktige spørsmål om validiteten av hypotesen om mennesket som rendyrket rasjonell, inntektsmaksimerende egoist.

Forskningen som er referert ovenfor, regnes som en del av atferdsøkonomien, et fagfelt som har opplevd et kraftig oppsving siden begynnelsen av 1990-tallet. Innenfor atferdsøkonomi er for eksempel personlig *anseelse* en motivasjonsfaktor som får oppmerksomhet i den nyeste forskningen. Tanken er at alle mennesker har et selvbilde som dyrkes gjennom valg og beslutninger om økonomiske og sosiale forhold. Valgene påvirkes dermed av perspektiv (vinkling av spørsmålene) og ikke minst av sosial kontekst (folk gir mer dersom kollektbøssen er gjennomslukt). I et foredrag for samfunns-økonomenes årlige forskermøte i Bergen, tok Tore Ellingsen til orde for at utviklingen innenfor atferdsøkonomi over tid har potensial til å viske ut grensene mellom økonomi og andre samfunnsfag, i første omgang mot sosialpsykologi og sosiologi.³⁰ Enkelte vil kanskje se dette som en faglig imperialisme, hvor økonomene legger stadig større områder under «modellplogen». Et mer optimistisk perspektiv er å foretrekke, hvor atferdsøkonomi gir et løfterikt potensial for videreutviklingen av økonomifagene – i tettere sammenheng med andre samfunnsvitenskapelige fagretninger.

Variert videreutvikling

I Imre Lakatos' språkdrakt har angrepene ovenfor imidlertid ikke fått has på *kjernen* i det gjeldende forskningsprogrammet i økonomi, og hjelpehypoteser og teorier tilpasses stadig for å forene tilsynelatende kontroversielle resultater med det tradisjonelle metodemessige tankesettet i økonomifaget. Interessante anvendelser av eksperimentell forskning har allerede gjort seg gjeldende i studier av blant annet politisk økonomi, arbeidsmarkedsøkonomi, ledelses- og organisasjonsteori. Banebrytende arbeider av Thomas Kuhn og Imre Lakatos gjorde filosofer og vitenskapsteoretikere mer oppmerksomme på de store teoretiske overbygningene som forener forskningsaktivitetene innenfor ulike vitenskapelige tradisjoner.³¹ Disse superstrukturene betyr også mye for hvordan kunnskap akkumuleres og utvikles. Økonomifaget består i dag av et bredt spekter av forskningsaktiviteter, som er forenet av et sett fundamentale prinsipper og teorier. Daniel Hausman er én blant flere økonomer og vitenskapsteoretikere som har anvendt arbeidene til Kuhn og Lakatos for å beskrive den underliggende strukturen i økonomi-faget.³² Resultatet er en bedre forståelse også av strategi og retning for økonomifaget som vitenskap.

Veien videre for økonomifaget påvirkes både av de som fordyper seg i metodespørsmål og av samfunnsutviklingen i økonomenes omgivelser. Men rangeringen av økonomenes egne forskningsaktiviteter i form av status, spiller også en viktig rolle for videreutviklingen av faget og dets anvendelser. Som andre grupper av forskere, er akademiske økonomer en del av en internasjonal konkurranse om publisering, verv og posisjoner. Denne konkurransen har mange divisjoner. Økonomer som aspirerer mot toppdivisjonen, kan ikke drive med hva som helst. Høystatusområdene innenfor økonomisk forskning framelsker originale ideer og vinklinger, innovative teoretiske modeller, avanserte empiriske analyser og utstrakt bruk av kvantitative metoder som matematikk og statistikk – fortrinnsvis med en ny vri. Resultatene fra denne type hardcore-forskning er naturlig nok helt utenfor rekkevidde for allmennheten, uten at fagmiljøene nødvendigvis ser dette som et stort problem. Publisering av den mest prestisjefylte forskningen innenfor økonomifaget finner sted i høytravende internasjonale tidsskrifter (de fleste i USA), og forskningstidsskrifter og institusjoner er gjenstand for bevisst kvalitetsrangering blant økonomer.³³ *American Economic Review*, *Econometrica*, *Journal of Finance*, *Journal of Political Economy* og *Quarterly Journal of Economics* er eksemper på tidsskrifter enhver ung, fremadstrebbende økonomiforsker nærmest vil få gåsehud av.

Økonomiforskere som konsentrerer sin innsats om hjemlige problemstillinger og publiseringsaktiviteter, oppnår sjelden den høyeste anerkjennelse i internasjonale akademiske

økonomikretser (med mindre den hjemlige arena er USA). Innenlandske tidsskrifter havner langt nede på rangeringen blant de mest ambisiøse økonomiforskerne. Dette konkurransedrevne systemet – med sitt jag etter status og posisjoner – har hatt betydning for økonomifagets strategiske retning, på godt og vondt.

De mest innflytelsesrike økonomiforskerne, vil kritikerne påstå, blir dermed de som lykkes i de mest prestisjefylte internasjonale tidsskriftene, med de mest avanserte teknikkene, og med studier som stort sett er utilgjengelige for et bredere publikum. En mer fruktbar vinkling er kanskje at den ultimate suksess oppleves av økonomer som lykkes med å kombinere de beste akademiske analysene med de viktigste anvendelsene. Som John Maynard Keynes påpekte allerede i 1924, er dette en gave som er forbeholdt de få.³⁴

Yet good, or even competent, economists are the rarest of birds. An easy subject at which very few excel! The paradox finds its explanation perhaps, in that the master-economist must possess a rare combination of gifts. He must be a mathematician, historian, statesman, philosopher – in some degree. He must understand symbols and speak in words. He must contemplate the particular in terms of the general, and touch abstract and concrete in the same flight of thought. He must study the present in the light of the past for purposes of the future.

Blant nobelprisvinnerne i økonomi finner vi kandidater som kanskje kan passere Keynes' nåløyne. De mest innflytelsesrike økonomene blant nobelprisvinnerne har nemlig kombinert et sterkt talent for metodeutvikling med et stort engasjement for anvendte problemstillinger som er viktige for samfunnsutvikling og økonomisk politikk. Like fullt vil enkelte fortsatt hevde at deler av økonomifaget har blitt virkelighetsfjernt og fremmed. S. Ghoshal gir en svært kritisk framstilling av utviklingen innenfor bedriftsøkonomiske fag, som har mye av sin bakgrunn i anvendt mik-roøkonomi, og som derfor hviler på det samme vitenskapsteoretiske fundamentet som samfunnsøkonomi. Ett av hovedankepunktene er nettopp at avstanden har økt mellom økonomifaget og virkeligheten det er en del av. Dersom dette er en utvikling som griper om seg, risikerer man ifølge Ghoshal at økonomifaget undergraver sin egen eksistensberettigelse.

Per i dag er denne problemstillingen imidlertid ikke påtrengende. Økonomifagene lever i beste velgående, og kritikken av det faglige fundamentet bidrar til lovende videreutvikling, skritt for skritt. Utdanningene er populære, og jobbene er godt betalt. Økonomene er stolte av faget sitt, og de får stadig større innflytelse – både i privat og offentlig sektor. Som andre fagretninger er imidlertid også økonomifaget tjent med kritiske og selvransakende blikk fra tid til annen. Her gjør vaktbikkjer som Ghoshal en viktig jobb som kanskje enda flere økonomer burde sette pris på.

- 1 Med «økonomifaget» skal vi i denne artikkelen forstå akademiske disipliner innenfor bedriftsøkonomi, samfunnsøkonomi og økonometri.
- 2 Adam Smith (1776), *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, New York 1937: Random House.
- 3 J.S. Mill (1843), *A system of logic*, London 1949: Longmans, Green & Co.
- 4 Dette er i prinsippet en kritikk som retter seg mot utøvelsen av faget snarere enn mot oppbyggingen av teorier og metodeapparat.
- 5 Økonometri er fagretningen som brukes for å teste økonomisk teori mot data fra virkeligheten ved hjelp av statistiske metoder.

- 6 Å oppsummere økonomifagets historie over én side er en helt umulig oppgave, og resultatet må nødvendigvis bli uhyre mangelfullt og dypt urettferdig, kanskje spesielt overfor nors-ke økonomer som har bidratt. Jeg har derfor bevisst unngått referanser: Ingen nevnt, ingen glemt. For lesere som er interessert i videre studier av historien om økonomisk tenkning, finnes det gode innfallsporner til emnet på Internett. Blant annet anbefales et besøk ved «The history of economic thought web-site» ved The New School for Social Research, New York (<http://cepa.newschool.edu/het/>).
- 7 D. Hausman, «Philosophy of Economics», Stanford Encyclopedia of Philosophy 2003: <http://plato.stanford.edu/entries/economics/>.
- 8 Journal of Economic Literature har laget et klassifikasjonssystem for økonomisk forskningslitteratur som kaster ytterligere lys over spennvidden innenfor økonomisk forskning i dag (se: http://www.aeaweb.org/journal/jel_class_system.html).
- 9 J. Elster, Explaining technical change, Cambridge 1983: Cambridge University Press.
- 10 De som måtte være i tvil, kan f.eks. spørre noen i Finansdepartementet om hvorfor vi ikke kan bruke bare fem milliarder kroner ekstra fra Oljefondet. Eller spørre en finansrådgiver om hun kan forklare hvordan de nye spareproduktene med tapsgaranti (aksjeindeksobligasjoner) fungerer.
- 11 F.A. von Hayek, «The pretence of knowledge», Nobel Prize Memorial Lecture, 11 December 1974, Stockholm.
- 12 S. Ghoshal, «Bad Management Theories Are Destroying Good Management Practices», Academy of Management Learning & Education 2005, vol. 4, s. 75–91.
- 13 Hal R. Varian, «What Use is Economic Theory?», Conference speech, «Is Economics Becoming a Hard Science?», Paris, 29.–30. oktober 1992.
- 14 M. Friedman, «The methodology of positive economics», i Essays in Positive Economics, Chicago 1953: University of Chicago Press, s. 3–43.
- 15 Aktuelle referanser er: Gary S. Becker, A treatise of the family, Harvard University Press 1981; L.R. Iannacone, «Introduction to the Economics of Religion», Journal of Economic Literature 1998, vol. 36, nr. 3, s. 1465–1495; E.B. Keeler, «The value of remaining - lifetime is close to estimated values of life», Journal of Health Economics 2001, vol. 20, nr. 1, s. 141–143; D.E. Marcotte, «The Economics of Suicide, Revisited», Southern Economic Journal 2001, vol. 69, nr. 3, s. 628–643; D.G. Blanchflower og A.D. Oswald, «Money, Sex and Happiness: An Empirical Study», Scandinavian Journal of Economics 2004, vol. 106, nr. 3, s. 393–415; P. Chatterji, D. Daval, R. Kaestner, S. Markowitz, «Alcohol abuse and suicide attempts among youth», Economics and Human Biology 2005, vol. 2, nr. 2, s. 159–180; P.L. Mason, S.L. Myers, W.L. Darity, «Is there racism in economic research?», European Journal of Political Economy 2005, vol. 21, nr. 3, s. 755–761.
- 16 Se <http://etikkradet.no>.
- 17 P. Feyerabend, Against Method: Outline of an Anarchistic Theory of Knowledge, London 1975: New Left Books.
- 18 D. McCloskey, The Rhetoric of Economics, Madison 1985: University of Wisconsin Press.
- 19 Et mer optimistisk og balansert perspektiv på samtaler og dialog innebærer delte målsetninger om gjensidig forståelse, samhandling og kunnskapsutvikling.
- 20 A. Klamer, «Making sense of economists: from falsification to rhetoric and beyond», Journal of Economic Methodology 2001, vol. 8, nr. 1, s. 69–75.
- 21 Ceteris paribus er et latinsk uttrykk som kan oversettes med «alt annet like». Blant økonomer benyttes frasen ofte for å kvalifisere uttalelser om årsakssammenhenger eller

prediksjoner for å ta hensyn til, og utelukke, andre faktorer som har potensial til å påvirke den aktuelle sammenhengen.

- [22](#) A priori er også latin, og tillegges som oftest betydningen «før erfaring». Uttrykket anvendes for å ivareta antydninger av kunnskap som kan forutsettes uten faktisk erfaring.
- [23](#) J.S. Mill (1836), «On the Definition of Political Economy and the Method of Investigation Proper to It». Repr. i *Collected Works of John Stuart Mill*, vol. 4, Toronto 1967: University of Toronto Press.
- [24](#) H. Mathiesen, «The Methodology of Positive Economics Reconsidered», Working -paper, Copenhagen 1997: Copenhagen Business School (se også: <http://www.encycogov.com/B12Methodology.asp>).
- [25](#) Se F. Machlup, «The Problem of Verification in Economics», *Southern Economic Journal* 1955, nr. 22, s. 1□21.
- [26](#) Se Friedman (1953).
- [27](#) En tilleggsutfordring i denne sammenheng er at rasjonalitet i det store flertall av økonomiske analyser bygger på antakelser om instrumentell rasjonalitet: fornuftige er de som handler mål middel-rasjonelt. Dette rasjonalitetsbegrepet er sannsynligvis for snevert til å gi representative forklaringer av mellommenneskelig atferd. Se Torsvik (2003) for en nærmere diskusjon av dette temaet.
- [28](#) G. Torsvik, *Menneskenatur og samfunnsstruktur*, Oslo 2003: Det Norske Samlaget.
- [29](#) H. Oosterbeck, R. Sloof, G. van de Kuilen, «Differences in Ultimatum Game Experiments: Evidence from a Meta-Analysis», *Experimental Economics* 2004, vol. 7, s. 171□188.
- [30](#) T. Ellingsen, «Anseelse», foredrag for Samfunnsøkonomenes årlige forskermøte, Bergen, 4. januar 2006.
- [31](#) T. Kuhn, *The Structure of Scientific Revolutions*, 2nd ed., Chicago 1970: University of Chicago Press; I. Lakatos, «Falsification and the Methodology of Scientific Research Programmes», i I. Lakatos og A. Musgrave, *Criticism and the Growth of Knowledge*, Cambridge 1970: Cambridge University Press s. 91□196.
- [32](#) D. Hausman, *Essays on Philosophy and Economic Methodology*, Cambridge 1992: Cambridge University Press.
- [33](#) Se f.eks. P. Kalaitzidakis, T.P. Mamuneas, T. Stengos, «Rankings of Academic Journals and Institutions in Economics», *Journal of the European Economic Association* 2003, vol. 1, nr. 6, s. 1346□1366.
- [34](#) J.M. Keynes, «Alfred Marshall, 1842□1924», *The Economic Journal* 1924, vol. 34, nr. 135, s. 321□322.